

Eskil Wadensjö

Ulf Beijbom:

Utvandrarna och den stora depressionen

Stockholm: Carlssons förlag 2012

Bo Lidegaard:

Landsmän. De danska judarnas flykt i oktober 1943

Stockholm: Albert Bonniers förlag 2013

Emma Strollo:

**Det städade folkhemmet. Tyskfödda hembiträden
i efterkrigstidens Sverige**

Avhandling, Göteborg och Stockholm: Makadams förlag 2013

Eskil Wadensjö, professor, Institutet
för social forskning, Stockholms
universitet
eskil.wadensjo@sofi.su.se

Internationell migration och integration är viktiga områden i både samhällsdebatt och forskning. Merparten av forskningen handlar om vad som händer just nu och/eller det som har hänt de senaste åren. Vi kan emellertid lära oss mycket av att se tillbaka på vad som har hänt under tidigare perioder. Jag vill här göra

det genom att uppmärksamma tre böcker som behandlar tre olika former av migration och integration under tre olika decennier – 1930-talet, 1940-talet och 1950-talet.

Sverige var under många år ett utvandringsland. Många flyttade till USA men också till andra länder. Från 1930 och framåt blev Sverige ett nettoinvandringsland – invandringen blev större än utvandringen. Den främsta förklaringen var den stora ekonomiska depressionen. Få flyttade till USA och många flyttade

tillbaka. Under 1930-talet flyttade 9 133 till USA från Sverige medan 30 639 flyttade till Sverige från USA. Sverige var som andra länder drabbat av depressionen men inte lika starkt som USA. Ulf Beijbom ger i sin bok, *Utvandrarna och den stora depressionen*, en spännande och tankeväckande inblick i hur de svenska invandrarna drabbades av depressionen i USA. Han gör det genom att använda flera olika typer av källor: de svenskspråkiga tidningarna i USA, Amerikabrev och främst många inspelade intervjuer där utvandrarna ser tillbaka på sina liv och speciellt under 1930-talets depressionsår.

Depressionen medförde att många förlorade sina arbeten, andra fick sina löner kraftigt sänkta och inte så få förlorade alla sina besparingar och ofta också sina bostäder genom bankkonkurser. Krisen möttes genom lösningar på individnivå men också på samhällsnivå. På individnivå genom ett mycket aktivt arbetsökande – många tog sig runt landet liftande eller som fripassagerare på godstågen i sin jakt på arbete, andra försökte sig på olika typer av egenföretagande och som tidigare nämnts flyttade en del tillbaka till Sverige. Att flytta tillbaka var inte alltid ett lätt beslut – det upplevdes som ett misslyckande som kunde kännas svårt att förklara vid hemkomsten. På samhällsnivå var stöd inom den svenskamerikanska gruppen viktig – kyrkorna men också andra organisationer var viktiga. Det underlättades av att en stor del av svenskamerikanerna bodde i några få städer som Chicago, Minneapolis/St Paul, Rockford, Moline och New York. Den etniska segregationen innebar ett stöd i svåra tider. Stöd kom också från släktingar i Sverige. Remitteringarna hade tidigare gått från USA till Sverige (sedlar i Amerikabreven) nu gick de inte så sällan åt andra hållet, ibland som pengar för att kunna betala för biljetten hem till Sverige. Det fanns också en generell politik som syftade till att motverka depressionen, *Roosevelts New Deal*, men depressionen blev långvarig.

Kan vi lära oss något av erfarenheterna från 1930-talets depression? En första slutsats är att depressioner i ett invandringslands ekonomi kan drabba invandrare speciellt hårt, mer än de som är födda i landet. Hur går det nu för dem som är invandrare i något av Sydeuropas krisländer? Hur klarar sig till exempel de invandrare i Grekland som har förlorat sina arbeten under krisen? En andra slutsats är att sammanhållning bland dem som har kommit till ett nytt land kan ha stor betydelse inte minst i kristider. Den geografiska segregationen kan vid sidan av negativa effekter som följer av mindre kontakter med majoritetsbefolkningen också ha positiva effekter, bland annat genom att utgöra ett skyddsnät vid ekonomiska kriser.

Flyktingar har kommit till Sverige under olika tider. Den första stora flyktinggruppen kom 1943 från Danmark. De danska judarnas ställning i slutet av augusti 1943, efter att den tyska ockupationen av Danmark hade skärpts kraftigt, hade blivit extremt utsatt och ockupationsmakten hade fattat beslut om att den

judiska befolkningen skulle deporteras från Danmark. Information om planen spreds till de danska myndigheterna, den judiska befolkningen varnades om planerna och genom en flykt via småbåtar (oftast fiskebåtar) till Sverige lyckades de allra flesta rädda sig. Bo Lidegaard ger i sin bok, *Landsmän. De danska judarnas flykt i oktober 1943*, en detaljrik och mycket spännande skildring av hur detta kunde lyckas. Han gör det bland annat genom att följa hur det gick för en familj, där flera familjemedlemmar skrev dagböcker. Av dagböckerna framgår hur familjemedlemmarna på olika farofyllda och komplicerade vägar tog sig till Sverige.

Att merparten kunde klara flykten berodde i allra högsta grad på att antisemitismen inte var förhärskande i Danmark. De danska judarna sågs som landsmän, och grannar, arbetskamrater och andra hjälpte på många olika sätt till att gömma judarna i sommarstugor, gårdar, sjukhus et cetera i väntan på en möjlig båttransport till Sverige. Från svensk sida fanns också ett starkt stöd för att ta emot flyktingarna och att ordna bostäder och arbete. Efter kriget återvände det stora flertalet till Danmark och till de bostäder de hade lämnat och som tagits omhand under tiden av grannar och vänner.

Denna flyktingström är i många avseenden exceptionell men den pekar på vikten av stöd vid flykt och också på vikten av ett väl organiserat mottagande. Hur organiseras flykten från Syrien nu och hur är mottagandet i olika länder?

Sverige blev ett invandringsland i större skala efter andra världskriget. Under de första decennierna efter kriget dominerade arbetskraftsinvandringen. Mest omtalad och beforskad är väl invandringen av manliga arbetare till industrin under 1960-talet, men många andra kom. Under 1950-talet var de flesta som kom kvinnor. Många av dem kom till arbete inom hushållen som hembiträden. De kom dels från Norden (framför allt Finland) men också från Tyskland. Tyskland hade ett stort kvinnoöverskott efter kriget (många män hade dött under kriget), de ekonomiska tiderna var dåliga och speciellt svårt hade tyskspråkiga som fördrivits från andra länder och från delar av det forna Tyska riket som hade avträtts till olika andra länder. Många hade också flytt från öst till väst inom Tyskland. Att få arbeta som hembiträde i Sverige var då en möjlighet. Enligt svensk lagstiftning var det möjligt att få ett arbetstillstånd för hushållsarbete. De som fick ett sådant tillstånd kunde byta arbetsgivare men bara till annat arbete som hembiträde under de första två åren.

Emma Stollo behandlar i en intressant doktorsavhandling, *Det städade folkhemmet. Tyskfödda hembiträden i efterkrigstidens Sverige*, denna grupp av invandrare som forskningen glömt bort. Hon gör det genom intervjuer med 19 tyska kvinnor som kom till Sverige mellan 1949 och 1958 och som i genomsnitt var 20 år vid ankomsten. Hon har fått kontakt med intervjupersonerna via en förening. Intervjuerna behandlar både villkoren i Tyskland före beslutet att söka sig till Sverige, själva beslutet och tiden i Sverige (en del stannade, andra flyttade tillba-

ka). En slutsats är att villkoren skiftar mycket för dem som intervjuats. Vissa har haft en bra situation i familjen, andra har i hög grad varit utsatta för olika typer av missförhållanden. Hushåll varierar mycket som arbetsplats och när bostad och arbetsplats sammanfaller blir skillnaderna mellan olika öden stora. Man får genom intervjuerna en god insikt i hur denna del av arbetsmarknaden fungerade men samtidigt finns det naturligtvis ett problem vad gäller representativitet.

I ett appendix finns ett försök till att redovisa det totala antalet från Tyskland som arbetade med hushållsarbete i Sverige. Det görs genom arbetsanmälningstatistiken. Den är tyvärr inte lämplig att använda. Denna statistik bygger på att det var obligatoriskt att anmäla om man hade en utländsk medborgare anställd. Det gjordes nog också men många glömde att avanmäla. Det innebar att man fick helt orimliga höga tal på antalet anställda om man jämför med befolkningsstatistiken (betydligt över 100 procent för vissa grupper). Statistiken lades därför också ner (och kravet på arbetsanmälning slopades).

Hembiträdena är för närvarande inte särskilt vanliga i Sverige, men de finns, ibland i form av au pair. I andra länder, inklusive vårt grannland Norge, är de betydligt vanligare. Inte så få kommer från Östeuropa men än fler från Filippinerna. Många är inte heller ungdomar utan har familj och barn kvar i hemlandet. Ofta är lönerna låga och arbetsvillkoren dåliga. Det finns all anledning att forska om och undersöka hur villkoren är nu för denna grupp av internationella migranter.

De tre arbetena som behandlar migration under avlägsen tid pekar på några viktiga forskningsfrågor. Vad händer med dem som invandrat om invandringslandet drabbas av en allvarlig konjunktur nedgång? Vilka effekter har geografisk koncentration av dem som kommer från ett annat land? Hur fungerar flyktingprocessen och hur är mottagandet av flyktingar? Hur är villkoren för de kvinnliga migranter som arbetar inom hushållssektorn?